

PRVI DIO

FORMIRANJE BRIGADE

Dvadeset osmog decembra 1942. godine, štab 1. bosanskog korpusa NOV Jugoslavije izdao je Naredbu o formiranju 8. krajiške brigade. Naredba je upućena štabovima 4. i 5. krajiške divizije i štabu 8. brigade 1. korpusa i u izvodu glasi:

». . . Po ukazanoj potrebi i u vezi dobivene saglasnosti Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, štab korpusa doneo je sledeću odluku:

1. Da se na teritoriji Bihać - Bosanska Krupa - Cazin - Bužim - Kladuša osnuje nova udarna brigada koja će nositi naziv: 8. krajiška NOU brigada. Formiranju ove brigade pristupiti odmah.

U sastav 8. krajiške brigade ući će cio 3. bataljon 6. krajiške brigade i služiti kao jezgro za formiranje nove brigade. Osmo krajiška brigada popuniće se ljudstvom sa gore označene teritorije. Narod na označenoj teritoriji treba na zborovima pripremiti za osnivanje brigade tj. za ulazak boraca u brigadu, ali se mogu koristiti i pozivnice tj. mogu se pozivati borci u brigadu. . . «

Za komandanta je postavljen Hamdija Omanović, za političkog komesara Avdo Ćuk, a za zamjenika političkog komesara Trivo Bogunović.¹

Brigada je ušla u sastav 4. udarne divizije 1. bosanskog korpusa, a istog dana upućen je izvještaj Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije o njenom formiranju.²

¹ AVII - k. 406, fasc. 1, dok. 24. Bogunović nije stigao u brigadu, jer je u međuvremenu poginuo. Na dužnost zamjenika komesara brigade došao je nešto kasnije u Otoku Blažo Đuričić.

AVII - k. 406, reg. br. 20/2-1. U hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 - 1945. godine, na str. 388, piše: ». . . 28. decembra 1942. godine u Cazinu, od novih boraca iz Cazinske krajine i 3. bataljona 6. krajiške NO udarne brigade formirana je 8. krajiška udarna brigada 4. udarne divizije.« (AVII - Beograd, 1964. g.).

Zgrada u Cazinu ispred koje je bio postrojen dio boraca 8. krajiške brigade, prilikom njenog formiranja. Danas je u dvorištu zgrade spomenik polpredsedniku AVNOJ-a Nuriji Pozdercu.

Pet dana prije izdatog naređenja Štaba korpusa o formiranju brigade, Vrhovni komandant drug Tito pozvao je u Vrhovni štab Kostu Nada, komandanta Operativnog štaba za Bosansku krajinu i Hamdiju Omanovića budućeg komandanta brigade. Tom prilikom Vrhovni komandant je konstatovao da su stvoreni uslovi za formiranje nove brigade na terenu Cazinske krajine i dao neophodna uputstva. Pošto se detaljno upoznao sa situacijom u Cazinskoj krajini, skrenuo je pažnju na što pravilniji odnos naših jedinica i narodnoslobodilačkih odbora prema narodu ovog kraja i istovremeno saopštio Omanoviću da je određen za komandanta 8. brigade.³

³ Prema sjećanju Hamdije Omanovića - »Bihaćka republika« str. 691.

Prvi sastanak štaba brigade održan je u Cazinu 28. decembra 1942. godine. Na njemu je odlučeno da svaka četa 3. bataljona 6. krajiške brigade posluži kao jezgro za formiranje bataljona nove brigade.⁴

Osma krajiška brigada formirana je od boraca 3. bataljona 6. krajiške brigade i dobrovoljaca sa novooslobođene teritorije i teritorije koja se s njom graničila. Pri tome je 3. bataljon 6. krajiške bio jezgro i njegov ulazak u sastav 8. brigade davao je solidnu garanciju da će ona, sa starim i prekaljenim borcima, moći odoljeti svim teškoćama, pa i onim koje neposredno predstoje. Borci i rukovodioci ovog bataljona u minulim borbama, na Suhači, Radiću, Bosanskoj Krupi, Srbljanima, Bihaću, Cazinu, stekli su veliko borbena i političko iskustvo. U svom sastavu bataljon je imao četiri streljačke i jednu mitraljesku četu: 1. četa (Nova radićka) formirana je poslije oslobođenja Bosanske Krupe, 2 (Stara radićka), 3 (Prva bihaćka) i 4. četa (Druga bihaćka). Komandir 1. čete bio je Dane Agbaba, a komesar Branko Mihajlović; komandir 2. čete Miloš Balać, a politički komesar Božo Narandžić; komandir 3. čete Gojko Kovačević i politički komesar Milovan Pilipović i komandir 4. čete Branko Pilipović, a komesar Maše Ibrahimpašić."

Ovaj je bataljon, sa komandantom Hamdijom Omanovićem, dva mjeseca prije napada naših snaga na garnizon Bihać, izvršio smjelu i uspješnu akciju - upad u Cazin. Bio je to šok za neprijatelja, pogotovu što je bilo teško preći rijeku Unu, a zatim se probiti kroz neprijateljska uporišta i doći do Cazina. U ovaj grad su stigli u 6 časova ujutro bez žrtava.⁶

Kotarska oblast u Cazinu izvjestila je 7. 9. 1942. Veliku župu Krbava i Psat u Bihaću da su partizani »dana 2. rujna 1942. g. izvršili napad na područje kotara Cazin...«, da se, oko 2 časa toga dana »čula u sjedištu kotara varoši Cazin

⁴ Isto kao pod 3 - str. 691.

⁵ Dane Agbaba: »Dejstva 3. bataljona 6. krajiške brigade« (Zbornik »Bihaćka republika«, str. 122).

Zbornik IV/7, dok. 13. - Zanimljivo je da je bataljon prelazio rijeku Unu na istom mjestu i dva mjeseca kasnije, kada je kretao u Cazinsku krajinu prilikom bihaćke operacije. Čak su prilikom prelaza korišćene iste grede.

jaka puščana, strojopuščana, topovska paljba, koja je dolazila od Otoke, Bosanske Krupe, sela Brkići, Spahići, Kurtovo i Jezero...«⁷

⁷ AVII - k. 87F - 45E. Kotarski predstojnik je u ovom izvještaju od 7. 9. tvrdio da su partizani imali za cilj da okupiraju »čitavo područje ovog kotara«, da su »upotreбили sve svoje snage da napadnu sve posade duž r. Une.« Dalje je naveo da su partizani »bili pomagani od svojih ljudi - komunistički nastrojenih«, a da su ih »prvenstveno pomagali Židovi, koji su bili smješteni u Cazinu... zatim Srbi iz Cazina, kao i prijelaznici iz sela Gradine, Osredka i Vrela«, pa konstatujući da su partizane »predvodili Hamdija Omanović, Smajla 25 g. star, rođen u Cazinu i Turić Mirko, star 20 g. ... student, rođen u Cazinu... « - kaže da ... »za vrijeme zadržavanja partizana u Cazinu nijesu maltretirali ovdašnje pučanstvo... «

Dio boraca 3. bataljona 6. krajiške brigade novembra 1942. godine. Slijeva nadesno stoje: Milan Prošić, Lazo Balač, Dušan Bogunović, Dušan Pepić, nukan Radović, Luka Grbič, a sjede: slijeva nadesno: Branko Balaban, Nikola Vujnović i Maniša Carić.

U ovoj smjeloj akciji istakli su se: Milan Jeličić, Dane Agbaba, komandir 1. čete, Branko Štrbac, desetar, Dušan Škorić, Lazo Kovačević, Rade Vukašinović, Branko Lukić, desetar, Andrija Pozajić, desetar, Stojan Jeličić, desetar, Ilija Mandarić, vodnik, Pejo Gvozdenović, vodnik, Simo Savić, Mihajlo Knežević, desetar (pod žestokom vatrom neprijatelja preplivao rijeku Unu i nekoliko puta prevezao veći broj partizana i ranjenika), Ibrahim Kalauzović, zvani Gurda, Ibrahim Delić, Vidosav Rakić, vodnik, Milan Majkić, vodnik, Mičo Vajnović, Ilija Jeličić, Dušan Jeličić, Stevo Zmijanjac, Vlado Mandurić, Nikola Šakić, Dušan Šolaja, Lazo Šolaja, Đuro Štrbac, Lazo Mandić, Mičo Jeličić, Đuro Mazalica, Nikola Nedimović, Marko Santrač, Đuro Ružičić, Marko Malinić, Lazo Radinović, Sava Brkljač, Marko Stanković, Nikola Kovačević, Jovan Beronja, Mičo Rakonić, Miloš Škorić, Dušan Kantur i Branko Zmijanjac.

Bataljon je veoma uspješno obavio i svoje zadatke u operaciji za oslobodjenje Bihaća i Cazinske krajine. Odbijen je pokušaj neprijatelja da se sa tri satnije (čete) i četiri mi-

⁸ Zbornik IV/7, dok. 13. (Iz izvještaja štaba 3. bataljona 1. krajiškog NOP odreda od 5. 9. 1942.) i Zbornik IV/9, dok. 79.

nobacača probije prema Ostrošcu i spoji sa snagama u ovom uporištu da bi zatim zajedno intervenisali prema Bihaću. U saradnji sa 3. kordunaškom brigadom, neprijatelj je potučen. Neprijatelj je imao značajne gubitke. Zaplijenjeno je 100 pušaka, 4 puškomitraljeza i druge opreme.

DOBROVOLJCI I KURSEVI ZA OBUKU

Ubrzo po oslobođenju Bihaća i Cazinske krajine organizovana su dva vojno-politička kursa za prihvatanje i obuku omladinaca koji su se dobrovoljno prijavili u 8. brigadu i druge jedinice, i to: u Bužimu sa oko 80 omladinaca (iz Bužima, Velike i Male Kladuše, Podzvizđa) i drugi u Cazinu, sa blizu 100 kursista (iz Cazina, Pećigrada, Šturlića, Coralića, Stijene, Ostrošca, Gnjilavca, Todorova, Mijostra).⁹ Kurs je bio relativno kratak, ali se radilo vrlo intenzivno. Trebalo je da se za petnaestak dana pređe bar osnovno gradivo i objasne osnovni pojmovi iz vojne nastave (sklapanje i rasklapanje puške i puškomitraljeza, korišćenje zaklona, gađanje itd.) kao i da se u osnovnim crtama protumače ciljevi NOR-a i uloga Komunističke partije na jačanju bratstva i jedinstva. Već 29. decembra 1942. ovi su omladinci došli u stroj čim su po završetku kurseva položili zakletvu na velikoj manifestaciji 12. decembra u Bihaću.¹⁰

Pored ovih omladinaca, u Bihaću je, odmah po njegovom oslobađanju, formirana Omladinska bihaćka četa. Ona je bila privremeno upućena u 2. krajišku brigadu, ali je formiranjem 8. brigade vraćena u njen sastav. Sve su to bili mahom đaci, studenti, od ranije napredni omladinci i SKOJ-evci, uglavnom Muslimani i Hrvati. Dobar broj njih ubrzo je primljen u Partiju i preuzeo rukovodeća mjesta u brigadi.¹¹

⁹ Po sjećanju Hajrc Kapetanovića, tada sekretara OK za Bihać.

¹⁰ Zbornik II/7, dok. 18.

¹¹ Prema sjećanju nekih učesnika u brigadu su tada pristigle: Razija Kovačević iz Bihaća, Rafija Bišćević iz sela Ripča, Boja Zorić iz Pritoke, Milka Popović iz Osredka kod Cazina, Olga Dujmović-Rodić iz Zegara, Vida Larnja, Savka Popović iz Hrgara, Mina Kulenović iz Ripča, Ivanka Perković, Marica Basta »Ličanka«, Radojka Lešić, Filipa Bubul, Savka Bates, Ljubica Blesić, Dušanka Drljača, Vlasta Lenardić, Soka Bibić, Milka Uzelać, Smilja Vurdelj, Marica Santrač.

BROJNO STANJE BRIGADE

Brigada je, prema jednom izvještaju štaba 4. krajiške divizije, imala 1. januara 1943. godine 720 boraca, a od naoružanja jedan minobacač, 315 pušaka TŽS puškbmitraljeza. (Čitava 4. divizija imala je tada 4580 boraca, od čega 2. krajiška brigada - 1200, 5. brigada - 1500 i 6. brigada - 1060).¹²

Kao što se vidi, 8. brigada je 1. januara 1943. imala upola manje boraca i rukovodilaca nego 5. brigada, a za 40% manje nego 2. krajiška brigada. Ovo je i razumljivo, jer se radilo o starijim brigadama. Zato se već u početku, a to će se još dugo kao problem ponavljati, moralo misliti o popuni brigade novim borcima sa područja Cazinske krajine, ili terena kojim se bude kretala.

Za svega nekoliko dana januara 1943. u brigadu su pristigli novi borci od kojih jedan broj na osnovu upućenih poziva. Naime, pozivi su upućivani bez obzira što je i bez toga akcija oko prikupljanja dobrovoljaca tekla uspješno. O tome Moša Pijade u svom izvještaju Vrhovnom štabu od 12. decembra 1943. na jednom mjestu kaže:

»... Ja sam, iako se dalje nastavlja, i to uspješno, akcija za prikupljanje dobrovoljaca, izdao naredbu da se u roku od šest dana preko NO odbora popišu svi muškarci od 18-45 godina starosti i da im se saopšti da budu spremni da na poziv pođu u Narodnooslobodilačku vojsku. Drugovi sa tog terena uveravaju da će se svi odazvati...»

Jedan od razloga za ovakvu mjeru, koja u Cazinskoj krajinici nije nepopularno shvaćena, jer je od ljudi tog kraja i potekla, bio je strah od osвете ustaša, ako se povrate nazad.¹⁴

¹² AVII, k. 772, br. reg. 1/1-1.

¹³ Zbornik IV/7, dok. 18.

¹⁴ U vrijeme kada je ovaj kraj bio oslobođen i kad su naše jedinice vršile kontrolu ovog terena, a narod se sa puno volje i odanosti odao poslu uz brigu i pomoć svoje vlasti koju je sam birao, »... dogodio se napad, sedmorice prikrivenih ustaša na jednog Muslimana, jer se ovaj javio u našu vojsku... »Zbornik II/7, dok. 18.

Roditelji su se, naime plašili za sebe i svoju sirotinju, odnosno represalija nad kćerkama i sinovima. Ovi, iz straha da im roditelji neće dozvoliti odlazak u brigadu, predlagali su preko omladinskih organizacija da im se upute pozivi. Drugi razlog za upućivanje poziva bila je i želja da pozvani sa sobom donesu i oružje koje se još ponegde moglo naći.¹⁵

Tako je štab 4. krajiške divizije mogao u jednom svom izvještaju da konstatuje, kako je 8. krajiška brigada uspjela »u početku da osnuje i 4. bataljon i naraste na 970 boraca. .. «¹⁶, od čega 250 Muslimana.¹⁷

U izvještaju Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Pokrajinskom komitetu za Bosnu i Hercegovinu od 12. novembra 1943. godine, na jednom mjestu se, o 8. brigadi kaže:

»... Ova brigada se formirala u doba oslobođenja Bihaća i Cazina - njezini borci, uglavnom, su iz tih krajeva. U ovoj brigadi ima 250 Muslimana i jedinstvo Muslimana, Srba i Hrvata, snažno je u njoj izraženo. U početku u njoj je bilo osipanja, jer je brigada pod pritiskom četvrte ofanzive morala da se povlači preko Šatora i borci su osjetili svu težinu ratovanja. Poslije ofanzive pjegavac ju je još više oslabio... Danas, općenito uzevši, ova brigada je dobra. .. «¹⁸

Štab 4. krajiške divizije u svom izvještaju je konstatovao da je »uslijed ofanzive, te vrlo teških defanzivnih borbi, došlo do osipanja kod novog neprekaljenog ljudstva i brigada

¹⁵ Do polovine decembra 1942. ljudi su dobrovoljno već predali jedan broj pušaka: u Cazinu oko 150, Pećigradu 60, zatim u Kladuši itd. (Zbornik II/7, dok. 18).

¹⁶ AVII, k. 772 - br. reg. 1/1-1. Ovo se slaže sa podatkom, koji je komandant brigade Hamdija Omanović, iznio u raportu Vrhovnom komandantu 7. 1. 1943. godine.

¹⁷ Zbornik IV/19, dok. 50.

¹⁸ Zbornik IV/19, dok. 50.

tada spada na 470 boraca«. »Potkraj ofanzive, - kaže se potom - brigadi se priključuje Bihaćki bataljon - područni - tako da koncem marta 1943. opet narasta na 870 bora-

SASTAV ŠTABOVA I KOMANDI BRIGADE

Formiranje brigade, odnosno organizacija jedinica, štabova i komandi, sprovedena je postepeno. Taj proces organizovanja trajao je do početka Četvrte neprijateljske ofanzive, pa i u toku njenog trajanja. U toku ofanzive vršene su, kad je to situacija zahtevala, promjene u sastavu komandi, štabova i jedinica. Pojedini rukovodeći drugovi stizali su kasnije, a dobar broj početkom ofanzive ili u njenom toku, onda kada se brigada, u borbi sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama, povlačila prema Grmeču. Borci koji su do-

¹⁹ Bihaćki bataljon - područni, formiran je početkom ofanzive od ljudstva pri komandi područja Bihać i komandama mjesta Kladuša, Cazin, Bužim, Bihać. Brojao je oko 180 ljudi. Bili su to borci sa tih terena, dijelom rekonvalescenti. Komandant bataljona je bio Sajo Grbić, kasnije komandant bataljona u 8. brigadi i komandant brigade, a njegov zamjenik Huška Miljković. U toku Četvrte neprijateljske ofanzive Huška Miljković postavljen je za zamenika komandanta Bihaćkog područnog bataljona, koji se sa drugim jedinicama povlačio u pravcu Livna. Tada je, između Bosanskog Grahova i Glamoča, sa još 25 ljudi, iz svoga kraja, pobjegao u neprijateljsku pozadinu, na područje Velike Kladuše. Zbog dezerterstva Štab 1. bosanskog korpusa kaznio ga je prisilnim radom, a po izdržanoj kazni uputio ga na Kordun. Sa Korduna on ponovo bježi u Kladušu, povezuje se sa neprijateljem i ubrzo postaje predmet raznih neprijateljskih kombinacija. Uz podršku Njemaca i ustaša Huška je u drugoj polovini 1943. pristupio formiranju Muslimanske milicije, pa je ubrzo postao njen komandant. Pomoću te milicije koju je Huška formirao u li bataljona, sa oko 3.000 ljudi, neprijatelj je želio da učvrsti svoje pozicije i onemogućiti uticaj NOP-a i aktiviranje naroda Cazinske krajine u NOR-u. Međutim, velike pobjede jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u jesen 1943, oslobođenje znatnog dijela naše zemlje i uspjesi saveznika na svim frontovima, kao i raspoloženje naroda Cazinske krajine prema NOP-u i kolebanje u redovima Muslimanske milicije, natjerali su Husku da krajem 1943. godine, poslije pregovora sa predstavnicima 4. korpusa, pređe sa svojim jedinicama na stranu Narodnooslobodilačke vojske. Drugog februara 1944. po naređenju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, od Muslimanske milicije, Cazinskog NOP odreda i jednog broja starijina 8. krajiške brigade formirana je Unska operativna grupa, a Huška je postavljen za njenog komandanta. U maju 1944. ubili su ga agenti nje-mačko-ustaške obavještajne službe. (Zbornik IV/19, dok. 50.).

tada radili kao terenski radnici raspoređeni su u brigadu i na odgovarajuće dužnosti.

*Štab brigade*²⁰ komandant Hamdija Omanović, zamjenik komandanta Uroš Kukolj, politički komesar Avdo Ćuk, zamjenik političkog komesara Blažo Đuričić, obavještajni oficir Ferid Dedić, referent saniteta Drago Mažar, intendant Sava Žigić, rukovodilac Politodjela Hajro Kapetanović²¹ i rukovodilac organizacije SKOJ-a u brigadi Boško Kecman.

Prvi bataljon: komandant Savo Kesar, politički komesar Ratko Novaković, zamjenik političkog komesara Radoman Jakić, odnosno Rahmija Kadenić,²² obavještajni oficir Mirko Stanarević intendant bataljona Simo Radaković, referent saniteta Milan Knežević i rukovodilac skojevske organizacije u bataljonu Đuro Grubiša.

Drugi bataljon: komandant Miloš Balać,²³ zamjenik komandanta Stevo Radulović, politički komesar Pero Gazibara, zamjenik političkog komesara Zajko Dizdarević, obavještajni oficir Ilija Kužet, intendant bataljona Lazo Mitrović, referent saniteta Drago Drljača i rukovodilac organizacije SKOJ-a Ale Galić.

Treći bataljon: komandant Agbaba Dane,²⁴ zamjenik komandanta Ilija Mandarić, politički komesar Redžo Terzić,

²⁰ Podaci prema sjećanju učesnika iz sastava 8. krajiške brigade: Dure Balabana, Đukana Matijevića, Gojka Besiaća, Milana Balabana, Miče Stankovića, Hasana Četića, Nikole Đotlića, Stojana Beronje, Ilije Mimića, Zorke Glušice, MišaPuhaća, Mehmeda Šehovića, Vida Ličine, Hasana Terzića, Mirka Babića, Luke Grbića, Jovice Popovića, Bože Vignjevića, Laze Zorića, Milanka Došena, Save Lakića, Steve Trtice, Đure Trtice, Vladimira Uršulskog, Dušana Pašića i Batasa - Savke Poptošić.

²¹ Politodjel je formiran u toku ofanzive u prvoj polovini februara 1943, a u *njemu* su pored Hajre Kapetanovića, kao rukovodioca bili Miro Dragišić (poginuo od čelnika 1943) i Jure Marek. - Zbornik IV/10, dok. 90.

²² Radoman Jakić je, formiranjem brigade postavljen za zamjenika komesara 1. bataljona. U toku Četvrtе ofanzive gubi vezu sa svojom jedinicom, koja se, u međuvremenu probija preko ceste Bosanska Krupa - Sanski Most. Tako je za zamjenika komesara 1. bataljona postavljen Rahmija Kadenić, polovinom februara 1943, a Radoman Jakić, pošto je preko štaba divizije i 6. krajiške brigade stigao svoju jedinicu, određen je, nešto kasnije, za zamjenika komesara 4. bataljona.

²³ Poginuo 14. januara 1944. kod Prijedora.

²⁴ Umro je poslije rata.

zamjenik političkog komesara Vojo Stanarević, odnosno Izudin Čaušević,²⁵ intendant Đukan Vignjević, referent saniteta Vlasta Lenardić i rukovodilac SKOJ-a Hamdija Pozderac.

Avdo Ćuk, prvi politički komesar 8. brigade poginuo 13. novembra 1943. na Čardaku kod Bosanske Krupe. Proglašen za narodnog heroja.

Četvrti bataljon: komandant Uroš Vujanović,²⁶ zamjenik komandanta Branko Pilipović,²⁷ politički komesar Rajko Radetić, zamjenik političkog komesara Ale Terzić, obavještajni oficir Branko Stanarević, intendant bataljona Đuro Sovilj, referent saniteta Svetozar Miljković i rukovodilac organizacije SKOJ-a bataljona Raza Kovačević.²⁸

²⁵ Za zamjenika komesara bataljona određen je bio Stanarević Vojo, koji je nešto kasnije umro od tifusa, pa je dužnost u toku ofanzive 1943. primio Čaušević Izudin.

²⁶ Poginuo 6. aprila 1944. kod Prijedora.

²⁷ Poginuo 1944. kod Širokog Brijega.

²⁸ Poginula marta 1943. na Šator planini, a Ale Terzić je umro poslije rata.

Blažo Đuričić, zamjenik političkog komesara 8. brigade. Proglšen za narodnog heroja.

PARTIJSKA ORGANIZACIJA BRIGADE

Formiranje brigade i nje-
no organizaciono učvršćenje
bilo je u toku, ali je taj proces,
otežan iz dva osnovna razloga:
što su njene jedinice, još nepo-
punjene i nesređene, dobijale
zadatak da brane prilično veli-
ku teritoriju od mogućeg upa-
da neprijatelja sa pravaca: Bo-
sanski Novi - Dvor i Sisak -
Petrinja, odnosno Karlovac i,
drugo, što je svega 23 dana po
donošenju naređenja o nje-
nom formiranju počela četvrta
neprijateljska ofanziva, koja je
proces organizovanja brigade
još više otežala. Zato su uspjesi
8. krajiške brigade u toku Čet-
vrte ofanzive i kasnije utoliko
veći i značajniji, pogotovu
kada se imaju u vidu i atmos-
ferski uslovi, mladost i neis-
kustvo boraca, slaba ili nikak-
va odjeća i obuća itd.

Brigada je u toku formira-
nja i početkom ofanzive imala
11 partijskih ćelija sa 82 člana
KPJ, 22 kandidata KPJ i 142

člana SKOJ-a.²⁹ Prema podacima divizijskog partijskog ko-
miteta, koji je održan u selu Rujiškoj 1. februara 1943. u
svim bataljonima nijesu bili formirani bataljonski partijski

²⁹ AVII - k. 767H, br. reg. 4/5. Prema podacima iznetim na sastanku par-
tijskog komiteta 4. krajiške divizije, kojem su prisustvovali: Boško Šilje-
gović, delegat Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, Milinko Ku-

biroi, a osjećao se i nedostatak u nižem komandnom kadru. Sem toga, partijsko-politički kadar kasno je stigao u brigadu. Popuna u kadru izvršena je tek poslije gubljenja jednog dijela oslobođene teritorije.

Razumije se, partijska i skojevska organizacija brigade bile su mlade, bez iskustva, pa se rukovodeća uloga Partije još nije osjećala, a divizijski komitet je smatrao da se i sektašilo u pogledu prijema novih članova. Zbog toga su se već u početku, pojavili i izvjesni problemi o kojima je divizijski komitet dao svoju ocjenu.

Prvo, samovoljno napuštanje jedinica i povratak kućama bila je česta pojava. Tako je, prema zapisniku komiteta, iz Cazinske čete dezertiralo oko 40 boraca.³⁰ Kao uzrok navodi se nepravilno vršena mobilizacija, pa su neki borci shvatili da su nasilno mobilisani (preko konferencija se »nepravilno objašnjavalo da će se boriti na svom terenu. ...«).

Drugo, u vaspitanju mladih, tek pristiglih boraca nije se znao dovoljno koristiti ugled vojnih rukovodilaca i hrabrih i starijih boraca (desetara, vodnika, komandira). Mladima je trebalo neposrednije prilaziti, polazeći od toga da su se mnogi prvi put odvojili od svojih kuća i prvi put imali pušku i bombu u rukama.

Treće, zbog nedovoljnog iskustva, neki partijsko-politički rukovodioci šablonski su prenosili program i metode rada iz starijih jedinica iz kojih su došli, ne unoseći se dovoljno u stvarno, realno stanje svoje čete, voda ili desetine u veoma teškoj situaciji zbog ofanzive neprijatelja.

Divizijski komitet 4. divizije ukazao je na puteve za otklanjanje ovih i drugih slabosti, zahtjevajući, prije svega, držanje jedinica u rukama i konkretan rad sa svakim čovjekom.

šić, politički komesar 4. udarne krajiške divizije, Dragoslav Mutapović, zamjenik političkog komesara 2. krajiške brigade, Dušan Misirača, zamjenik političkog komesara 5. krajiške brigade, Milisav Pavković iz 6. krajiške brigade i prema nekim podacima Avdo Čuk, politički komesar 8. brigade (u zapisniku se to ne vidi). Tada je 2. krajiška brigada imala 21 partijsku ćeliju sa 250 članova KPJ, 5. brigada 24 partijske ćelije sa 341 članom KPJ, a 6. krajiška 19 ćelija sa 160 članova KPJ, 65 kandidata KPJ i 289 članova SKOJ-a.

³⁰ Autoru je lično poznato da je jedna grupa boraca iz 3. bataljona, kod Otoke napustila položaj i vratila se u pozadinu.

SMOTRA 4. KRAJIŠKE DIVIZIJE 7. JANUARA 1943. U SRPSKOJ JASENICI I RASPORED 8. BRIGADE

Samo deset dana po izdatom naređenju o formiranju 8. krajiške brigade, Vrhovni komandant drug Tito izvršio je, 7. januara 1943, smotru jedinica 4. krajiške udarne divizije. Report su mu podnijeli komandant divizije Josip Mažar »Šoša« i komandanti brigada.

U ime 8. brigade prisutno je bilo svega deset boraca i rukovodilaca na čelu sa komandantom Hamdijom Omanovićem. Između ostalih, bili su i Jovica Popović, Hasan Terzić, Jovica Štrbac, Srđan Trtica i Milovan Pilipović.

U govoru borcima i narodu, drug Tito je, između ostalog, rekao:

». . . Meni je neizmijerna čast i ja osjećam veliku radost da vas mogu pozdraviti u ime Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Odavno smo već zajedno, odavno mi je bila želja da vas vidim ovako na okupu. Mi smo došli u Bosansku krajinu sa braćom Srbima i Crnogorcima, da se zajedno sa vama borimo. . .

Mogu reći da sam bio iznenađen, ali i ponosan, da ste vi, sinovi dostojni vaših junačkih predaka, ostali na vašoj rodnoj grudi i borili se tako uporno za slobodu svog napaćenog naroda. Mrski neprijatelj je hteo da istrijebi sve Srbe u Bosni i počeo je od Krajišnika. Vi ste se digli na ustanak skoro goloruki, osvojili ste u borbi oružje koje i sada imaje. . . Vi ste postigli velike pobjede i uspjehe u toj borbi. . . Vi ste znali da razlikujete krivce od nedužnih, vi ste znali da odvojite krvnika Pavelića i njegove ustaše od poštenog hrvatskog naroda - i to je takođe jedna velika vaša zasluga. . . Kod nas ne bi bilo pobjeda da se u redovima Narodnooslobodilačke vojske nisu borili Srbi, Hrvati, Slovenci, Muslimani, Crnogorci, Hercegovci itd., i da se ti redovi svaki dan ne popunjavaju novim borcima. . . Svuda gdje budete prolazili širite bratstvo među narodima, jer je to bratstvo veliki zalag za konačnu pobjedu. . . « - rekao je dru[^] Tito na zboru vojske i naroda u Podgrmeču 7. 1. 1943. godine.³

Odmah poslije održane smotre divizije, jedinice 2. i 5. krajiške brigade krenule su za Karan i Kozaru, prelazeći rijeku Sanu na sektoru Blagaja i Dragotinje.³²

³¹ AVII, k. 12, tasc. 2-1, dok. 1-1.

³² AVII, k. 407, br. reg. 2/1.

Tri dana poslije održane smotre divizije, 8. brigada je 10. januara dobila zadatak da sa dva bataljona zatvori pravce od Bosanskog Novog (1. bataljon), odnosno Dvora na Uni (2. bataljon), jedan bataljon je imao da se priklupi u rejonu Bužima (4. bataljon), a jedan u rejonu Otoke (3. bataljon).

Prvi bataljon se prikupio u rejonu sela Čadavice (8-9 km južno od Bosanskog Novog), sa isturenim dijelovima prema Vratolomu tg. 332 i Velikom brdu k. 294, odnosno Novskoj planini. S obzirom da desno od bataljona nije bilo drugih naših jedinica, to je prodor neprijatelja pravcem Blagaj - Suhača, a time i napad na desni bok 1. bataljona, bio moguć. Radi toga je i glavnina bataljona postavljena oko sela Čadavice, u prostoru između komunikacija Bosanski Novi - Otoka i Blagaj - Suhača - Budimlić Japra.

Teren je šumovit, sa kotama koje najčešće prelaze 300 m nadmorske visine, sa čela pogodan za odbranu, naročito u »normalnim« uslovima. Motomehanizovani dijelovi neprijatelja najvjerovatnije bi prodirali od Blagaja, a preko Vješala, Velikog brda i Grabovca kretala bi se njegova desna, odnosno lijeva pobočnica. Radi ovog, bataljon se obezbjeđivao jačim patrolama lijevo i desno.

Tih dana, između 10. i 20. januara, u Bosanskom Novom su se nalazile njemačke jedinice i domobrani ukupne jačine oko 640 vojnika, 12 tenkova (od kojih dva neispravna) i 400-450 neboraca, zatim 200 ustaša i 8. satnija. Od naoružanja, pored pješadijskog, imali su 13 topova, od kojih 4 haubice.

Drugi bataljon se, u odnosu na neprijatelja i njegov garnizon u Dvoru na Uni, nalazio u sličnoj situaciji. Njegova glavnina nalazila se u selu Kotaranima (lijeva obala rijeke Une, oko 8-9 km zapadno od Bosanskog Novog). Razlika je bila u prohodnijem terenu (odmah pošto se pređe linija Kordića brdo k- 263 - Zakopa k- 284 - Radića brdo tg 305) u slučaju neprijateljskog napada od Dvora na Uni, odnosno Bosanskog Novog. Prema 2. bataljonu bilo je tada oko 1800 domobrana, 700 vojnika iz nepoznatih jedinica, a nešto sjevernije - u Divuši tri satnije.

³³ AVII, k. 767, br. reg. 2-1 i Zbornik IV/9, dok. 64.

Na liniji Kostajnica - Dvor na Uni tih dana nije bilo znatnijih neprijateljskih snaga. Nešto kasnije stigla je na ovu liniju 369. pješadijska tzv. »vražja« divizija, sa kojom će se 8. krajiška brigada uskoro sukobiti i dugo »nositi«.³⁴

Četvrti bataljon, koji je bio u formiranju, nije ostao u Bužimu, vjerovatno u želji da ojačaju naše snage prema Bosanskom Novom. On je preko Otoke krenuo prema položajima 1. bataljona, u pravcu Novske planine. U Bužimu su, samo privremeno, ostali njegovi dijelovi. Radi toga je iz Otoke u Bužim upućen 2. vod 1. čete 3. bataljona, koji je tu ostao sve dok neprijatelj nije stigao do Žirovca, južno od komunikacije Dvor na Uni - Glina. Tad se povratio u Otoku u sastav svog bataljona.

Tako je, gotovo ceo 3. bataljon lociran u Otoci, držeći položaje iznad nje na liniji Plovna k. 307 - Voloder - Vrletica. On je, u stvari, ovom prilikom igrao ulogu zaštitnice ostalih bataljona, isturenih dublje prema neprijatelju.³⁵

POČETAK ČETVRTE NEPRIJATELJSKE OFANZIVE

Neprijatelj je sa ofanzivnim dejstvima otpočeo 20. januara 1943. godine,³⁶ a 22. januara šef Obavještajnog centra Banijskog NOP odreda izvjestio je štab 1. bosanskog korpusa

³⁴ AVIL, k. 767, br. reg. 2-1. Ova 369. legionarska divizija, tzv. »vražja« formirana je u Njemačkoj, od ljudstva regrutovanog u NDH, sa njemačkim komandnim kadrom i specijalistima. Bila je namjenjena za Istočni front, ali je razvoj ustanka natjerao Njemce da je upotrebe na teritoriji NDH. Imala je dva pješadijska puka - 369. i 969., kasnije 370, od po tri bataljona, jedan artiljerijski puk i ostale divizijske dijelove - Zbornik IV/9, dok. 39.

³⁵ Rekonstrukcija rasporeda bataljona i kretanja jedinica brigade početkom ofanzive, kao i neki detalji u toku borbi kasnije, izvršena je sa učesnicima - bivšim borcima brigade, i to iz: 1. bataljona: Nikolom Dotličem, Gojkom Beslačem, Kajom Krljić, Mišom Puhačem, Đurom Balabanom, Maricom Basta »Ličankom«, Žorkom Glušica, Dušanom Pašićem; 2. bataljona: Mišom Puhačem, Vidom Ličinom, Vasanom Đakovićem, Mirkom Babićem, Milanom Bogunovićem, Ilijom i Dušanom Škoricem, Muhamedom Bajrićem, Milkom Jakić Bates i Nikolom Štrbcem; 3. bataljona; Lukom Grbićem, Đurom Balabanom, Milanom Balabanom, Božom Vignjevićem, Mirkom Vojnovićem, Jovicom Popovićem, Milanom Prošićem, Šavkom Bates, Đurom Baserićem, Dušanom Jankovićem i Milom Zecom; 4. bataljona: Lazom Zorićem, Vladom Uršulski, Milankom Došenom i Savam Lakićem. (Dalje drugovi iz 1,2. itd. bataljona).

³⁶ U ofanzivi su učestvovala: A) njemačke snage - 7 SS »Princ Eugen« divizija i 369. tzv. »Vražja«, pod čijom komandom je i 3. planinska ustaško-

da je »neprijatelj skoncentrisan, a cilj ofanzive je napad na četiri strane: prema Slunju, Kladaši, od Bosanskog Novog i od Sanskog Mosta... da je jedna kompletna divizija Njemaca i legionara prošla kroz Prijedor za Sanski Most sa tenkovima i kamionima... «"

Devetnaest dana prije izvještaja iz Banije o koncentracijama neprijatelja i njegovim namjerama (dogadaji su, uglavnom, potvrdili vjerodostojnost podataka navedenih u gore pomenutom izvještaju), šef Glavnog obavještajnog centra 1. bosanskog korpusa Ratko Vujović »Čoče«, uputio je Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije slijedeću depešu:

»... U Zagreb su stigli kontingenti hrvatske legije koja se borila na Istočnom frontu. Stigli su i ustaško-domobranski oficiri, pitomci vojnih škola koji su bili na specijalizaciji u gradu Štokerau. Govori se o ofanzivi na oslobođenu teritoriju, najverovatnije u pravcu Bihaća, 3. 1. 1943. »Čoče«.³⁸

Početak neprijateljske ofanzive rukovodstvo naših snaga nije bilo iznenađeno. Pokušaji neprijatelja da raznim dezinformacijama skrene pažnju naših štabova na prostoriju Posavine i prugu Zagreb - Beograd nisu imale uspjeha. Već početkom januara informacije su stizale u naše štabove iz Zagreba, Kostajnice, Prijedora, Bosanskog Novog, Sanskog Mosta, Bosanske Dubice i drugih mjesta. Bilo je dovoljno informacija da bi se izvršile temeljite analize i pripreme za otpor neprijatelju, odnosno za protivofanzivu glavne grupacije naših snaga.

Štab 1. bosanskog korpusa, pored naređenja 2. i 5. krajiškoj brigadi, od 8. januara 1943. godine, da krenu za Kačan, odnosno za Kozaru (8. krajiška brigada je bila na putu ka

domobranska brigada - koje prodiru sa linije: Petrinja - Glina - Karlovac preko Cazinske krajine ka Bosanskoj Krupi i Bihaću, a sa prostorije Prijedor - Sanski Most u pravcu Krupe i Ključa snage 717 (pod čijom je komandom 2. ustaško-domobranska brigada), odnosno 714. pješadijske divizije. Svega oko 30 bataljona, 25-30 baterija topova i oko 40 tenkova; B) sa juga i zapada italijanske trupe 5. armijskog korpusa. Zbornik IV/10, dok. 236.

³⁷ Prema ovom izvještaju Banijskog odreda, u Bosanskom Kovom je, oko 21. januara 1943. već bilo 4-5.000 neprijateljskih vojnika, u Prijedoru 5-6.000 Njemaca sa 14 topova, itd.

³⁸ AVIL, k. 11, br. reg. 1/1.

³⁹ AVIL k. 407, br. reg. 2/1 - Druga i 5. krajiška brigada dobile su zadatak da vrše pritisak prema Kostajnici, Dubici i ostalim okolnim uporištima »radi smanjenja neprijateljskih koncentracija u garnizonima prema Baniji i privezivanja neprijateljskih snaga za Kostajnicu i Dubicu... «

svojim položajima), naredio je 12. januara da 5. krajiška divizija preduzme mjere oko rušenja komunikacija Banja Luka - Sitnica, Jajce - Mrkonjić Grad - Sanski Most - Ključ. Sve ove mjere bile su potrebne »da bi se otklonila opasnost od iznenadnog i brzog prodora neprijatelja na oslobođenu teritoriju« - kaže se u naređenju 5. krajiškoj diviziji.⁴⁰

Snage 1. bosanskog korpusa imale su zadatak da otporom na uzastopnim položajima i onesposobljavanjem komunikacija obezbjede protivofanzivu Udarne grupe divizija, ne dozvoljavajući neprijatelju da brzo prodre od rijeke Une preko slobodne teritorije u pravcu Grmeča. U isto vrijeme imale su da obezbede evakuaciju naroda iz ugroženih krajeva Banije, Korduna, Like i Bosanske krajine, magacina iz Bihaća, a prije svega, evakuaciju bolnice u Žegararu (Bihać) sa nekoliko stotina ranjenika i bolesnika. Neprijatelj je, naime, kao obično vršio i pripreme za uništavanje naroda na pravcima dejstava. To je vršio sistematski i temeljito. Otud i neophodnost da se narod evakuiše sa privremeno napuštenog terena, iako su te kolone žena, staraca i djece predstavljale »teret« za operativne jedinice.

A to uništavanje nenaoružanog naroda koje su planirali okupatori, tačno je odgovaralo željama ustaša i mjerama koje su oni pripremali i sprovodili.⁴¹

U pripremama za otpor neprijatelju i oko evakuacije ranjenika, bolesnika i naroda - žene, muškarci i omladina ispoljavali su snažnu političku svijest, moral i upornost, uprkos veoma teškim atmosferskim uslovima. Nije bilo panike i demoralizacije, jedino je bilo nevjerice u mogućnost pro-

⁴⁰ Zbornik IV/9, dok. 53.

⁴¹ U to vrijeme 1943. godine dr Ivo Guberina, sveštenik i satnik »poglavnikove tjelesne bojne«, u klero-fašističkoj reviji »Hrvatska smotra« pisao je:

»... Prirodno je pravo Hrvatske države i hrvatskog naroda liječiti svoj organizam od tog otrova. Ustaški se pokret dao na taj posao. Upotrebljava sredstva kojim se služi svaki liječnik... gdje je potrebno, pravi potrebne operacije. Po svim načelima katoličke moralke oni su napadači, a država Hrvatska ima pravo da i mačem uništi te napadače... (Štamparski zavod »Ognjen Priča - 1952. Institut za radnički pokret Zagreb, dalje: IRP - Zagreb). - Guberina je bio jedan od ideologa ustaša, sa pretenzijama da jednoga dana postane biskup.

dora neprijatelja tako duboko u našu slobodnu teritoriju. Oni su i u tim okolnostima sakupljali poklone za svoju vojsku i ranjenike. Organizacija žena, na primjer iz Otoke, mjesta koje je samo dva mjeseca živjelo u slobodi, uz saradnju sa NO odborom prikupila je i poslala za Božić:

- za bolnicu - 20 komada živadi, 14 kg tarane, 85 komada jaja, suvih šljiva, jabuka i oraha;
- za vojsku - štabu 2. bataljona 2. krajiške brigade za najbolje borce da se podijeli 16 komada priglavaka, za druga Ratka Martinovića jedan par rukavica, dar Vukosave Grbić, predsjednice AFŽ;
- za 3. bataljon 8. krajiške brigade jedno jagnje, a straži u Otoki - živadi i jaja.⁴²

⁴² AVII, k. 1978, br. reg. 19/1-3.